

Reëel socialisme

Veronderstel het volgende economische systeem: de kapitaalgoederen zijn in handen van de overheid; er bestaat geen bezittende of onderdrukte klasse; lonen en prijzen worden centraal gereguleerd; via een gecomputeriseerd informatiesysteem brengt men de consumentenvoorkeuren in kaart, op grond waarvan de investeringen bepaald worden; een democratisch gekozen parlement beslist over de productie van collectieve goederen; dank zij een verfijnde planningsmethodiek worden conjunctuurbewegingen uitgeschakeld en ontstaan nergens overschotten of tekorten, van goederen noch van arbeid. Aldus zorgt dit stelsel voor grote welvaart en voor optimale allocatie van de productiefactoren. Er heerst consumentensovereiniteit en er wordt een hoge en evenwichtige economische groei gerealiseerd.

Niets dan rozegeur en maneschijn. Dit is, in theorie, de perfecte wereld van de centraal geleide volkshuishouding. De boze werkelijkheid is helaas anders. Het reëel bestaande socialisme voldoet bij lange na niet aan de verwachtingen die de grondleggers ervan koesterden en het kampt met grote, structurele problemen. Hoewel er tussen de landen aan gene zijde van het ijzeren gordijn verschillen bestaan, zijn het gemiddelde welvaartspiegel en de arbeidsproductiviteit nog altijd veel lager dan in het kapitalistische westen. Van optimale allocatie is allerminst sprake. Voortdurend doen zich tekorten aan zowel productie- als consumptiegoederen voor. Er heerst verborgen werkloosheid en inflatie. De democratie ten slotte is een farce en mensenrechten worden met voeten getreden.

De beleidsmakers in de centraal geleide volkshuishoudingen lijken er zelf ook steeds meer aan te twifelen of met een strakke centrale planning de 'heilstaat' tot stand gebracht kan worden. Al sinds enige tijd proberen enkele Oosteuropese landen hun economie te hervormen. 'Minder planning en meer markt' is hierbij het credo. Eén van de meest tot de verbeelding sprekende landen is Hongarije, waar men in 1968 met de invoering van het zogenaamde 'nieuwe economische mechanisme', het startsein wilde geven voor een vergaande liberalisering van de economie. De Hongaarse hervormers waren zeer ambitieus in hun doelstellingen. Winst zou voor de ondernemingen het belangrijkste prestatiecriteria moeten worden. Het was de bedoeling dat de bedrijven zelf de hoogte van de lonen konden bepalen en dat de managers zelfstandig beslisten over de keuze van investeringsprojecten. Met een herziening van het prijzenstelsel probeerde men de prijzen flexibeler te maken en meer een afspiegeling te laten zijn van relatieve schaarstevoorhoudingen. Later hebben ook andere Oostbloklanden een soortgelijk hervormingsproces in gang gezet. Momenteel zijn het vooral de hervormingen in China die de aandacht trekken. Sinds de machtsvername door Deng Xiaoping in 1979 lijkt de volksrepubliek op een spectaculaire liberalisering van de economie af te stevenen. Zo zijn er bij voorbeeld speciale economische zones ingesteld, die weinig meer verschillen van een markteconomie. De Sovjetunie kon ten lange leste niet achterblijven. Onder leiding van de energieke Gorbatsjov proberen ook de Russen hun economie te decentraliseren en wordt er een appél gedaan op de verantwoordelijkheid en het initiatief van de managers. Al met al lijkt het stelsel van rigide centrale planning definitief op zijn retour. In plaats daarvan ontwikkelen de centraal geleide volkshuishoudingen zich – hoewel het tempo en de mate waarin dit gebeurt per land verschillen – tot een meer gedecentraliseerde vorm van socialisme. Hoe pakken deze ontwikkelingen uit?

Het gedecentraliseerde socialisme doet het, wederom in theorie, uitstekend. De Poolse econoom Oscar Lange heeft dit reeds in 1937 in een destijds geruchtmakend artikel uiteengezet 1). Ook Schoutens model van gedecentraliseerd socialisme beschrijft een economie die zeer succesvol is 2). In dit model bepaalt een centraal planbureau het totale investeringsvolume, maar beslissen ondernemers over de al-

locatie ervan. Een centrale bank verleent krediet op basis van objectieve criteria, zoals toegevoegde waarde per hoofd en bezettingsgraad, tegen een van tevoren bepaald rentepercentage. Prijzen weerspiegelen schaarstevoorhoudingen en lonen vormen het restinkomen. Dalen de lonen echter beneden een bepaald niveau, dan wordt de onderneming failliet verklaard. Mits een goed plan op tafel gelegd wordt en 'capabele' managers aangetrokken worden, wordt evenwel opnieuw krediet verleend. Bedrijven zijn dus autonoom en gemotiveerd de toegevoegde waarde te maximaliseren. Op deze wijze leidt het stelsel tot efficiënte allocatie, zonder dat er een klasse van vermogensbezitters ontstaat. Bovendien bezit het socialistische planbureau een, in vergelijking met het kapitalisme, beter instrumentarium om verstoringen in het economische proces tegen te gaan.

Zo fraai zal het echter in de werkelijkheid waarschijnlijk niet verlopen. Het gevaar van bureaucratisering en ambtelijke willekeur ligt op de loer, want de centrale instanties behouden een grote machtspositie. De kredietverlening aan nieuwe en failliet gegane bedrijven zal niet op geheel objectieve wijze kunnen plaatsvinden. In de praktijk zal het evenmin eenvoudig zijn het investeringsvolume, de rente en de consumptie evenwichtig op elkaar af te stemmen. Een tweede probleem is de verspilling van produktiemiddelen als gevolg van onvoltooid of onrendabele investeringsprojecten. De staat draait dan voor de verliezen op. Een derde probleem is dat bedrijven die produceren voor markten, waar een vraagoverschot heerst, er geen belang bij hebben extra werknemers aan te trekken wanneer de marginale produktiviteit van de nieuwe werknemers lager is dan die van de reeds werkenden. Een optimale allocatie wordt zo belemmerd.

Ondanks deze bezwaren is een stelsel van gedecentraliseerd socialisme te verkiezen boven een puur centraal geleide economie. De praktijk heeft het failliet van dit laatste stelsel afdoende uitgewezen. Gedecentraliseerd socialisme lijkt, vanwege de markelementen en de autonomie voor het bedrijfsleven – waardoor een grotere persoonlijke motivatie ontstaat – meer perspectief te bieden op economische vooruitgang. Bovendien is dit stelsel beter te verenigen met vormen van politieke democratie. Dit wil niet zeggen dat het hervormingsproces in de centraal geleide volkshuishoudingen soepel verloopt 3). Er zijn nogal wat interne weerstanden. De communistische partij wil haar machtspositie niet zomaar prijsgeven. Managers hebben soms moeite met hun nieuwe rol nu meer initiatieven van hen verwacht worden en zij meer verantwoordelijkheid moeten dragen. Consumenten worden geconfronteerd met prijsverhogingen, terwijl loondifferentiatie bij werknemers scheve ogen kan veroorzaken. Het is een lange en moeizame mars naar een nieuwe economische orde. Het ideaal van het gedecentraliseerde socialisme wordt waarschijnlijk nooit bereikt. Maar wat ideaal betreft is er weinig verschil tussen oost en west. Het kapitalistische stelsel ziet er per slot van rekening in de praktijk ook heel anders uit dan in de theorie.

J.H. Hoogteijling

1) Later gebundeld in: O. Lange en F.M. Taylor, *On the economic theory of socialism*, McGraw-Hill, 1964. Volgens Lange was het gedecentraliseerde socialisme behalve in economisch ook in ethisch opzicht superieur aan het kapitalisme.

2) Prof. dr. D.B.J. Schouten, *Macht en wanorde. Een vergelijking van economische stelsels*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1984, blz. 240-262.

3) Zo is er bij voorbeeld van de Hongaarse hervormingen veel minder terecht gekomen dan oorspronkelijk de bedoeling was. Zie onder anderen P.A. Boot, *Nieuwe voornemens in Hongarije*, ESB, 4 december 1985, blz. 1234-1237.